

Кравчук Л. В., доцент кафедри філософії та соціальних наук, дисциплін, ГВУЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України» (Україна, Тернопіль), gileya.org.ua@gmail.com

Внедрение советской идеологии в общественную жизнь Тернопольщины сентябрь 1939 – июнь 1941

Отражены основные направления насаждения новой культуры, раскрыты механизмы внедрения новых советских культурных ценностей, цель которых путем культурной революции утвердить пролетарское мировоззрение у коренного населения края. Основным компонентом выступает второй русский язык, как средство межнационального общения. А также создается новая культурно-воспитательная сеть учреждений для подчинения оккупированной территории под единый советско-московский стандарт.

Ключевые слова: власть Советов, учитель, советское сознание, коммунистическая партия, агитатор, лектор, инспектор, красный уголок, социалистическое соревнование, пролетарское сознание, рабочая солидарность.

* * *

УДК 323.1(438)=(411.6)«1939/1941»

Казакова О. М., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), kazakova_oksana@forenet.info

НАЦИСТСЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ (1939–1941 РР.)

Виокремлені та проаналізовані специфіка та основні методи у реалізації політики нацистів щодо єврейського населення на етнічних польських територіях в контексті відношення до різних національних груп. Основну увагу приділено формуванню передумов політики геноциду, які почали закладатись ще задовго до Другої світової війни. В статті виокремлено етапи реалізації цього напрямку в політиці нацистського «нового порядку». Також, у дослідженні доводяться суттєві відмінності у політиці геноциду щодо єврейського населення на «прислонаних» до Рейху польських територіях та у Генеральному губернаторстві. Національна політика нацистського режиму на польських територіях була спрямована на розрібнення населення на національні та етнічні групи, підбурювання однієї проти іншої, а особливо використовувалися антисемітські настрої серед поляків та українців. Автор прийшов до висновку, що планомірне винищення єврейського населення, відбувалось вже на початку Другої світової, в той же час, не дивлячись на неймовірні умови виникали різні форми руху Опору.

Ключові слова: нацистська політика, окупаційний режим, євреї, гетто, «новий порядок».

Дослідження проблеми функціонування нацистського окупаційного режиму на окупованих польських землях є актуальними з точки зору розуміння тенденцій всесвітньої історії ХХ століття. Політика нацистів на польських територіях призвела до загибелі більш 6 мільйонів осіб з них 2,7 мільйонів євреїв. З них на фронтах полягло понад 640 тис. осіб; від терору, репресій окупантів, голоду та епідемій – близько 5,5 млн. осіб [6]. Це була політика геноциду, тобто цілеспрямованого знищення людей за етнічною ознакою. Але євреї, що мешкали на території Польщі, не були єдиними жертвами масових репресій під час Другої світової війни. Проти циган, слов'ян, також застосовувалась політика геноциду. У зв'язку з цим науковий інтерес викликають механізми здійснення політики репресій, які застосовувалися у Європі у 30–40-х роках ХХ століття. Вивчення карально-репресивної політики нацистської Німеччини на окупованих польських землях дозволяє глибше зрозуміти сутність тоталітарних режимів, розробляти і впроваджувати заходи, спрямовані на недопущення виникнення подібних режимів у майбутньому.

Звертаючи увагу на роботи вітчизняних та російських полоністів слід визначити наявність ґрунтовних

досліджень у сфері вивчення нацистського окупаційного режиму на польських територіях у працях А. А. Галкіна, А. Ф. Носкової, Т. Ю. Григорьянц, Д. М. Проєктора, М. І. Семиряги, Л. О. Зашкільняка та інших [3; 5]. В дослідженнях окреслюються основні складові нацистського «нового порядку» на польських територіях, у тому числі і політика репресій. Однак дослідження нацистської політики щодо єврейського населення під час становлення окупаційного режиму на польських територіях потребує подальшого вивчення.

В даній статті автор аналізує особливості функціонування політики нацистів щодо єврейського населення на території Генерального губернаторства Польща.

Теоретичною основою нацистської політики щодо євреїв були погляди про походження і розвиток націй та народів, пропаговані елітою нацистської партії, які базувалися на расовій теорії Ж. Гобіно і Х. Чемберлена та інших. Згідно з нею лише арійська раса була творцем та носієм людської цивілізації та культури, а всі інші раси вважалися неповноцінними і такими, що справляли у всесвітній історії шкідливий вплив на суспільство, особливо це стосувалось євреїв [1, с. 243]. Саме тому, окупувавши Польщу, нацисти перш за все прагнули сконцентрувати усе єврейське населення Європи на цих землях, а вже згодом і зовсім винищити їх, як націю.

Початок та апробація антисемітської політики розпочалася на території Німеччини у період з 1933 по 1939 роки, зокрема була прийнята велика кількість антиєврейських постанов, які мали за мету усунути євреїв із суспільного життя та змусити їх залишити країну.

У період становлення окупаційного режиму на захоплених територіях (1939–1941 роки) розпочалася на практиці реалізація антисемітської політики. Слід зауважити, що на початку Другої світової війни нацисти не мали чіткого плану та єдиної позиції в політиці щодо польських євреїв – однієї з найчисленніших єврейських громад у Європі. Але вже з перших днів окупації розпочали «генеральну репетицію геноциду», переслідування та масові вбивства єврейського населення. Чимало фактів свідчить, що силові німецькі структури вдавалися до масових убивств єврейського населення ще під час польсько-німецької воєнної кампанії 1939 року. Так, 15 вересня у м. Прцеумслі було знищено понад 500 польських євреїв, а 28 вересня у м. Прцекопане – 900 польських євреїв [8, с. 325–326]. Після встановлення органів цивільної адміністрації в Генеральному Губернаторстві (далі – ГГ) та на «приєднаних» до рейху польських територіях значно зросла кількість масових екзекуцій єврейського населення.

На території Польщі вводилися спеціальні правила для існування єврейської громади. Згідно з розпорядженнями окупаційної адміністрації польські євреї були зобов'язані носити спеціальні позначки (зірку Давида), змушували позначати відповідними позначками і єврейські крамнички. Також нацистами впроваджувалась політика щодо обмеження вправ євреїв, зокрема польські євреї позбавлялися свого рухомого та нерухомого майна їм забороняли мати власні підприємства, засновувати єврейські навчальні заклади, справляти релігійні обряди. Євреї не могли мати постійного місця роботи, вони позбавлялися права на освіту. У рамках прискорення так званого «остаточного вирішення» єврейського питання німецькі каральні поліцейські органи під керівництвом

вищої поліцейської влади країни використовували антиєврейські настрої серед польського та українського населення. Від початку жовтня 1939 року оперативні групи (айнзацгрупи) приступили до фізичної ліквідації представників місцевої єврейської інтелігенції, особливо на «приєднаних» до рейху землях. Грунт для проведення цієї акції підготували антиєврейські виступи місцевого польського та українського населення, інспіровані оперативними командами служби безпеки рейху.

Практично ще під час військової кампанії почалися масові виселення єврейського населення. Так, 21 вересня 1939 року вийшло розпорядження начальника поліції безпеки та СД нацистської Німеччини Рейнхарда Гейдріха про переселення євреїв першочергово з сільської місцевості до декількох великих міст, відтворення в них пунктів концентрації євреїв, розташованих бажано поблизу залізниць. Стосовно «приєднаних» територій шеф СС Генріх Гімmlер 30 жовтня 1939 року видав розпорядження, що всі євреї з цього регіону протягом чотирьох місяців повинні бути переселені до Центральної Польщі [8, с. 324]. Першої воєнної зими 1939/1940 рр. лише з території Великої Польщі до ГГ було переселено 100 тис. євреїв [7, с. 189]. Таким чином, ми бачимо, що перші репресії щодо єврейського населення польських територій розпочалися ще за часів діяльності військової адміністрації. З розподілом польських земель на Генеральне губернаторство та «приєднанні території» до Рейху політика пригнічення єврейського населення почала набирати ще більш посилені обертів. Після того, як Ганс Франк став головою цивільної адміністрації ГГ, ним було видана серія указів щодо обмеження прав євреїв в усіх сферах життя. Вже у листопаді 1939 року були видані перші антиєврейські укази, зокрема, обов'язкове носіння білих пов'язок із синьою зіркою Давида, вимоги здати усі радіоприймачі та заборона євреям їздити залізницею. Євреїв позбавили свободи руху, права розпоряджатися власним майном, отримувати премію за роботу; їм було відмовлено у соціальному та медичному забезпеченні. Заборонено було також засновувати будь-які єврейські навчальні заклади, справляти релігійні обряди, створювати політичні чи інші об'єднання тощо. За наказом Г. Франка кожний єврей старший 14 років, що мешкав на території Генерального губернаторства, мав обов'язково на примусових роботах відпрацювати два роки.

Починаючи з 1940 року становище євреїв, що мешкали на польських землях, погіршилося ще більше: євреям було заборонено змінювати місце проживання, а також виходити з дому з 21 години до 5 години ранку. У січні 1940 року Г. Франк видав наказ про реєстрацію майна євреїв, що мешкали на території ГГ [8, с. 189].

З початку окупації польське населення єврейського походження було зосереджене у спеціально відведених кварталах міст (гетто). Усього на польських теренах діяло близько 400 гетто, найбільші з яких були у Варшаві (440 тис. осіб), Лодзі (200 тис.). Причини створення гетто нацистська пропаганда пояснювала по-різному. Якщо Р. Гейдріх наказував спиратися на так би мовити широку участь євреїв у партизанських діях проти німецької армії, то в інших випадках виявлялося, що євреї налаштували поляків проти Німеччини. Йшла мова і про необхідність ізолювати євреїв через те, що вони не бажають дотримуватися встановлених націонал-соціалізмом спра-

ведливого принципу розподілу матеріальних доходів. Також однією з причин вважали прагнення євреїв відокремитися від оточуючого населення. Нацисти стверджували, що євреї є носіями інфекційних хвороб, а їх ізоляція допоможе захистити неєврейське населення від епідемії.

21 вересня 1939 року керівництвом СС прийнято рішення остаточно перевести євреїв до величезних центрів концентрації, які створювалися у містах на окупованих німцями території Польщі. І вже 8 жовтня 1939 року на окупованих нацистами землях Польщі було створено перше єврейське гетто у Петркуві-Трибунальському, куди почали звозити євреїв з оточуючих країн.

У лютому 1940 року у Лодзі було опублікована постанова про організацію гетто, і вже 30 квітня цього ж року вільне пересування євреїв між гетто та містом було заборонено. Така ж сама доля спіткала і мешканців Варшави єврейського походження. 16 листопада 1940 року було організоване Варшавське гетто. Краківське гетто формально було засноване 3 березня 1941 року, але концентрація та обмеження щодо єврейського населення застосовувалися значно раніше. Головним мотивом створення гетто була ізоляція. Особисті контакти із зовнішнім світом були припинені. Тепер під загрозою покарання було заборонено залишати гетто, решті мешканцям міста заборонялося туди заходити без спеціального дозволу [6].

Найбільш типовим і великим на території окупованої Європи було Варшавське гетто, чисельність якого перевищувала 440 тисяч осіб. Така концентрація єврейського населення призводила до того, що в одній кімнаті розміром до 7 м² мешкало від 6 до 15 і більше чоловік. Все це створювало антисанітарні умови існування. Становище євреїв в гетто з кожним тижнем погіршувалося. Денний раціон одного єврея у середньому на кінець 1940 року, складав 200 калорій. Катастрофічна ситуація з харчуванням викликала епідемії. Значна частина населення страждала відкритою формою туберкульозу, дизентерією [6]. А від 15 жовтня 1941 року під загрозою смертної кари євреям було заборонено самовільно залишати територію гетто. Вихід з гетто та повернення до нього стали можливими лише з перепусткою. Переселення євреїв до гетто та відтворення на їх території неймовірних умов існування значно спростили наступні кроки натхненників та виконавців голокосту.

Щоб мати менше клопоту з єврейським населенням гетто, окупанти запропонували йому внутрішню автономію під загальним контролем німецької влади. За погодженням з окупаційною адміністрацією були сформовані єврейські ради – юденрати, які мали стежити за неухильним виконанням усіх вказівок силових інстанцій ГГ та анексованих польських землях. При єврейських радах була створена єврейська поліція, яка залучалася німецькою адміністрацією до каральних дій проти євреїв у значно більшій кількості ніж представники польської поліції. Восени 1940 року в одній лише Варшаві були створені 4 комісаріати єврейської поліції, до якої спершу входило 500, потім 750 єврейських поліцаїв, одягнених у форму колишньої польської поліції й озброєних гумовими киями. На шапці в них була жовта шестикутна зірка й на лівому рукаві – жовта пов'язка. Пізніше при єврейській поліції була створена служба безпеки з окремою в'язницею [5, с. 457–459]. Головним завданням єврейських

каральних структур було виявлення й усунення будь-яких форм опору німецькій окупаційній адміністрації серед єврейського населення та безпосередня участь у масових вбивствах польських мешканців єврейської та інших національностей.

Отже, німецька окупаційна адміністрація на польських землях проводила щодо єврейського населення політику, спрямовану на переслідування та масове фізичне знищення. В результаті антисемітської політики нацистської Німеччини в 1939–1941 рр. з анексованих польських територій було виселене майже усе єврейське населення і розміщене у гетто та концтаборах ГГ. На початку Другої світової війни нацисти не мали чіткого плану та єдиної позиції в політиці щодо долі польських та європейських євреїв, але з перших днів окупації розпочали «генеральну репетицію геноциду», переслідування та масові вбивства єврейського населення.

Реалізація на практиці політики геноциду щодо єврейського населення на польських територіях в період становлення нацистського режиму показала на практиці яким жакливим механізмом була ця система. В той же час євреї намагалися не здаватися та усіма зусиллями чинити опір. Яскравим прикладом для усього світу супротиву нацистському «новому порядку» стане відчайдушна спроба повстання у Варшавському гетто у 1943 році.

Список використаних джерел

1. Гитлер А. Моя боротьба / А. Гитлер. – Х.: ООО «Свитовид», 2003. – 704 с.
2. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності: статті та есеї / Я. Грицак. – К.: Грані – Т, 2011. – 248 с.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів: Львівський університет, 2002. – 752 с.
4. Европа та її болісні минувшини / Ж. Мінк, Л. Нецмайєр. – К.: Ніка–Центр, 2009. – 272 с.
5. Семиряга М. И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / М. Семиряга. – М.: РОССПЭН, 2000. – 862 с.
6. Страницы истории еврейского народа. Холокост [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://holocaust.ioso.ru/history/index.htm> – Назва з титулу екрану.
7. Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945: w 7 t. / Studium Polski podziemnej. – Londyn: Ossolineum, 1990. – Т.1: 1939–1941. – 548 с.
8. Europa unterm Hakenkreuz: Die Okkupationspolitik in Polen (1939–1945). Achtbändige Dokumentened / Herg. von W. Schumann, L. Nestler. – Berlin: Dt. Verl. Des Wiss., 1989. – 418 s.

References

1. Hitler A. Moia bor'ba / A. Hitler. – X.: ООО «Cvitovid», 2003. – 704 s.
2. Hrytsak Y. Zhyttia, smert ta inshi nepriemnosti: statti ta esei / Y. Hrytsak. – K.: Hrani – T, 2011. – 248 s.
3. Zashkilniak L. O., Krikun M. H. Istoriiia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashikh dnev / L. Zashkilniak, M. Krikun. – Lviv: Lvivskij yniversitet, 2002. – 752 s.
4. Jevropa ta її bolisni mynuvshyny / Zh. Mink, L. Necmajjer. – K.: Nika–Centr, 2009. – 272 s.
5. Semiriaga M. I. Kollaboratsionizm. Priroda, tipologiya i proyavleniya v godi Vtoroi mirovoi voini / M. Semiriaga. – M.: ROSSMEN, 2000. – 862 s.
6. Stranizy istorii evreiskogo naroda. Kholokost [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupy: <http://holocaust.ioso.ru/history/index.htm> – Nazva z titulu ekranu.
7. Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945: w 7 t. / Studium Polski podziemnej. – Londyn: Ossolineum, 1990. – Т.1: 1939–1941. – 548 s.
8. Europa unterm Hakenkreuz: Die Okkupationspolitik in Polen (1939–1945). Achtbändige Dokumentened / Herg. von W. Schumann, L. Nestler. – Berlin: Dt. Verl. Des Wiss., 1989. – 418 s.

Kazakova O. M., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of World History and International Relations, Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporozhye), kazakova_oksana@forenet.info

Nazi policy towards Jews in the period of the beginning of the occupation regime in polish territories (1939–1941)

The article contains sizable analysis and the main features of specificity and methods of the realization of the Nazi policy towards the Jewish population on the ethnic Polish territories within the framework of the attitude to the different national groups. The author places special emphasis on the formation of premises of the genocide policy which had formed long before the World War II. In the article, the author distinguishes the stages of the realization of its direction in the Nazi policy the «New Order». Also the major differences between the genocide policy towards Jewish population in the annexed Polish territories of Reich and in the General Governorship are showed in this research. National policy of Nazi regime in the Polish territories was directed towards the division of the local population on the national and ethnic groups, the incitement one against other, as well as they also used anti-Semitic dispositions over the Polish and Ukrainians in order to provoke the conflict. In the end of the research, the author made the conclusion which was based on the affirmation that the despite the improbable conditions which provoked the appearance of the different forms of the Resistance movement, the systematic depopulation of Jews took place at the beginning of the World War II at the same time.

Keywords: Nazi Policy, occupation regime, Jews, ghetto, New Order.

Казакова О. М., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории и международных отношений, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), kazakova_oksana@forenet.info

Нацистская политика относительно населения на польских территориях в период становления оккупационного режима (1939–1941 гг.)

Выделены и проанализированы специфика и основные методы в реализации политики нацистов относительно еврейского населения на польских территориях в контексте отношения к разным этническим национальным группам. Основное внимание уделяется формированию предпосылок политики геноцида, которые начали закладываться еще задолго до Второй мировой войны. В статье выделены этапы реализации этого направления в политике нацистского «нового порядка». Также, в исследовании показаны существенные отличия в политике геноцида относительно еврейского населения на «присоединенных» к Рейху польских территориях и в Генеральном губернаторстве. Национальная политика нацистского режима на польских территориях была направлена на разобщение населения на национальные и этнические группы, подстрекательство одной против другой, а особенно использовались антисемитские настроения среди поляков и украинцев. Автор пришел к выводу, что планомерное истребление еврейского населения, происходило уже в начале Второй мировой войны, в то же время, не смотря на тяжелейшие условия существования, возникали разные формы движения Сопротивления.

Ключевые слова: нацистская политика, оккупационный режим, евреи, гетто, «новый порядок».

* * *

УДК 930.1:94(477)

Конюхов С. В.,
асистент кафедры історії України та етнокомунікації,
Національний університет «Львівська політехніка»
(Україна, Львів), koniukhovs@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОУН ТА УПА НА ТЕРИТОРІЇ ЖОВКІВСЬКОГО НАДРАЙОНУ ОУН У 1946–1947 РР.

Проаналізовано діяльність українських націоналістів на території Равської округи в післявоєнний період. Автор статті наводить факти, які свідчать про те, що українські націоналісти після звільнення Західної України від німецької окупації активно боролися проти радянської влади. Вони здійснювали військові, диверсійні, терористичні операції. Радянська влада скерувала свої сили на знищення опору ОУН. Щоб виявити місце перебування ОУН, радянські силові органи НКВС–НКДБ здебільшого діяли підступно.

Ключові слова: Жовківський надрайон, агентура НКВС, підпільна боротьба, опір окупаційним режимам.

На завершальному етапі Другої світової війни вже було зрозуміло, що радянська влада прагнутиме приєднати Західну Україну до СРСР та знищити український національно-визвольний рух. Проте ОУН